

Pregledni rad

UDK 821.162.3.09-31

Andrijana NIKOLIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

friendlyhand@t-com.me

**KANTOVA METAFIZIKA MORALA U ROMANU
MILANA KUNDERE *NEPODNOŠLJIVA LAKOĆA POSTOJANJA***

Egzistencija i moral u ratnoj okupaciji suština su Kunderinog romana *Nepodnošljiva lakoća postojanja*. Traganje za različitostima predstaviće nam slobodu uma glavnog lika Tomaša nasuprot agoniji straha njegove supruge Tereze, koja njegove preljube doživljava kroz teške snove. Nesvjesno pokoravanje željama ostalih dovešće u pitanje Sabininu slobodu uma. Kant smatra da je ljudski razum sposoban da osjeti bezuslovni autoritet moralnog zakona, a da je ljudska volja sposobna da odbaci sve alternative koje se s ovim zakonom ne slažu. Preispitivanje postupaka navodi na Kantovu definiciju vrline koja je definisana kao dužnost „čvrsto usađena u karakter“.

Ključne riječi: *lakoća, težina, vjera, nevjera, volja*

*Ja, ovakav kakav jesam,
s tugom pozdravljam moje Ja kakav bi trebao biti
(Oskar Vajld)*

Roman „Nepodnošljiva lakoća postojanja“ tipičan je postmodernistički roman sastavljen iz sedam poglavlja raspoređenih fragmentarno u manje cjeline, koje opet posjeduju sponu, bilo po principu sudbinskih obrta ili se nadovezuju jedna na drugu u vizuri metateksta. Milan Kundera, (češki pisac, koji od 1975. godine živi u Parizu), stvarao je ovaj roman u hronotopu Drugog svjetskog rata. Svjestan da se svijet poslije Drugog svjetskog rata značajno promijenio, a napredak tehnologije izveo pravu revoluciju, posebno u razvoju elektronskih komunikacija, autor je roman gradio čistom postmodernističkom tehnikom, ukazujući na društvenu otuđenost u ratom okupiranom Pragu. Fragmentacijom savremenog života iznio je sve psihološke detalje koji su slikovito uobličili nutrinu likova, prikazanih kroz nekoliko odvojenih radnji u kojima se prepliću sudbina četiri lika. Fragmentacija u savremenom životu i u umjetnosti proces je koji čovjeka oslobađa od tiranije totalitarstva, od potči-

njenosti velikim sistemima koji pretenduju da su jedini u posjedu Istine, te da njihove ideje imaju univerzalnu važnost.¹ Gradeći postmodernistički prosede, Milan Kundera je u ovom romanu otvorio nekoliko ključnih filozofskih pitanja: od vječnog vraćanja i ponavljanja do preispitivanja sopstvenih duhovnih i moralnih vrijednosti, smještajući ova pitanja u okvir jednog procesa koji se ciklički zbiva i koji se ne zaustavlja. U tom nezaustavljivom zbivanju, autor će se baviti grandioznim temama „grandioznim narativima“ – snagom čovjekovog razuma, veličinom istine, te mogućeg moralnog i socijalnog progressa društva. „Grandiozni narativi“ po Liotararu (razum, istina, moral, progres) „metanarativi“ su produkt izgubljene vjere u njih same i istovremeno krivci za ukidanje razlika i uspostavljanje jedne Ideje nad svim drugim idejama i njima će autor posvetiti značajan prostor u duhovnim sferama svojih junaka. Uvođenjem filozofije u književnost, autor je otvorio široki horizont problematika, tako da svaka analiza već unaprijed zavisi od „tipa filozofiranja“ za koji smo se odlučili.² S obzirom na to da roman započinje Nietzscheovim učenjem o vječnom vraćanju³ koje prstenasto uvezuje likove i njihove sudbine, uz konstantno preispitivanje odluka i morala, ovim radom skrenućemo pažnju na Kantovu metafiziku morala u djelu, ali nećemo zaobići ni Nietzscheove teorije o moralu i vječnom vraćanju.

Uhvaćeni u koštac Drugog svjetskog rata: Tereza i Tomaš, te Sabina i Franz, prikazani su u kružnom kretanju u kojem pokušavaju pronaći smisao života. Nepredvidivost životnih okolnosti, hermetička zatvorenost volje da se pomjere i promijene, da preduzmu konkretne aktivnosti kojima bi život osmislili onako kako su ga potajno zamišljali (Tomaš, Tereza i Franz) dovešće ih do sunovrata kojem se nijesu nadali. Tomaš i Tereza predstavljaju onaj Ničeovski svijet koji robuje socijalnim i društvenim vrijednostima koje su nad njima, poput „istinskog svijeta“. Ne želeći napustiti zemlju u toku okupacije njih dvoje su fizički okrenuti jedno ka drugom, ali duhovno često odstupaju od uzajamne povezanosti. Tereza će se prepustiti svom unutrašnjem svijetu snova koji je zaposjedao realni dio njenog egzistencijalnog bivstvovanja, dok je *Tomaš živio hipnotiziran čarolijom jedva podnošljive ljepote Terezinih snova*. Često postavljano pitanje težine i lakoće ljudske egzistencije pratiće sve likove ovog romana do njihovog sudbinskog kraja. Egzistencija je esencijalna nit ovoga romana na kojoj su okačeni negativni u sudbonosnim situacijama, pa su

¹ Zdenko Lešić, *Teorija književnosti*, Službeni glasnik, Beograd, 2010, str. 452.

² Milivoj Solar, *Filozofija književnosti*, SNL, Zagreb, 1985, str. 7.

³ Misao o vječnom vraćanju je tajanstvena i Nietzsche je njome poprilično zburnio većinu filozofa; pretpostaviti da će se jednom ponoviti sve ono što smo već doživjeli, i još da će se to ponavljanje ponavljati u beskraj! Što nam treba reći taj smušeni mit? Milan Kundera, *Nepodnošljiva lakoća postojanja*, Kika Graf, Zagreb, 2012, str. 9.

lakoća življenja i lakoća umiranja postavljeni kao hipotetička pitanja na koja će možda odgovor dati filozofija egzistencije Karla Jaspersona koja uopštava drugačije interpretiranje čovjeka, svijeta i Boga, a smisao i vrijednost čovjekovog egzistiranja ključne su polaznice ove filozofije.

Čovjek je finalni proizvod koji se dobija sabiranjem rasvjetljavanja ljudske egzistencije i njene svakodnevne uslovljenosti, te sagledavanjem čovjekovog odnosa prema Bogu. Nezaobilazni dio božanskog i ljudskog po Jaspersonu su ljubav i entuzijizam, te nas upućuje da filozofija nije racionalno istraživanje, već privatno, lično proživljena bitka.⁴ Dakle, pojedinac koji posjeduje empirijsku narav, stvorice uslove za fleksibilniju egzistencijalnu putanju, za razliku od onih koji su hermetički proizvod i kao takvi će ili davati otpor unutar kapsule ili će se povinovati sili otpora. Bit čovjeka, te smisao svijeta i života dostupni su jedino neposrednim, intuitivnim razumijevanjem.⁵

Lakoća je pozitivna, težina je negativna Parmenid

U drugom poglavlju romana Kundera citira antičkog filozofa Parmenida, koji je još u šestom vijeku prije Hrista vidio svijet podijeljen na parove suprotnosti: svjetlost – tama, grubost – nježnost, toplina – hladnoća, postojanje – nepostojanje. Parmenid je jedan pol suprotnosti označio pozitivnim (svjetlost, toplina, nježnost, postojanje), drugi je pol označio negativnim.⁶ Kundera je prihvatio podjelu na polove, smatrajući je jednostavnom, ali postavio je ključno pitanje: „Šta je pozitivno, šta je težina, a šta je lakoća?“ Iako je po Parmenidu lakoća pozitivna, a težina negativna, Kundera se preispitivao da li je Parmenid bio u pravu ili ne, navodeći na kraju ovog poglavlja rečenicu: „Sigurno je samo jedno: suprotnost, težina – lakoća je najtajanstvenija i najmnogoznačnija od svih suprotnosti.“⁷ Slijedeći Parmenidino filozofsko učenje, možda ćemo pronaći odgovor na ovo pitanje, jer je Parmenid u svojoj filozofskoj niti uobličio pojam **bića**, kao problem mišljenja, odnosno, **biće** (Bog, Istina, Jedno) jeste i postoji kao vječno. Svoje postojanje ne duguje iznenadnom nastanku iz ne-bića, jer bi u tom slučaju i nestalo, s obzirom da je nastalo. Biće jeste Jedno, i ono postoji jer nema ni prošlost ni sadašnjost. Ne može nestati, ne može se vratiti u oblik ne-biće jer nije nastalo iz ne-bića ili bilo koje druge materije. **Biće** je ona beskonačnost

⁴ Blackburn, Simon, „Oxford Dictionary of Philosophy“, Oxford University Press, 1996, str. 202.

⁵ Kalin, Boris, „Povijest filozofije“, Školska knjiga, Zagreb, 1999, str. 206–227.

⁶ Milan Kundera, *Nepodnošljiva lakoća postojanja*, Kika Graf, Zagreb, 2012, str. 11–12.

⁷ Isto, str. 12.

koja nema ograničenje ni u fizičkom ni u prostornom ni u težinskom odnosu sa drugim materijalnim ili fluidnim.

„Mislim, dakle postojim“, „Mislim, dakle, jesam“, filozofska je izreka francuskog mislioca i naučnika René Descartesa koji je sumnjajući u sve, osim u misleći subjekat, govorio da jedina izvjesnost bića potiče iz mišljenja bića.

Dakle, čovjek kao svjesno biće biva pod uticajem svoga bića-mišljenja i skladno istom ocjenjuje i procjenjuje, vrši određene radnje pod uticajem volje, a po Kantu je volja dobra samo onda kada poštuje načela autonomije, tj. kada svoj zakon uzima isključivo iz sebe same, služeći se idejama, poput: dužnosti, poštovanja i zakona, na osnovu kojih je Kant konstruisao svoju etiku.

***Odreći se svoje slobode, to znači odreći se svakog svojstva čovjeka,
čovječanskih prava, čak i svoje dužnosti... Oduzeti svaku slobodu
svojoj volji znači oduzeti svaku moralnost svojim djelima.
Ruso, Društveni ugovor***

Međutim, moramo postaviti i ključno pitanje: „Kako definisati zakon?“ Da li je zakon značenje moralne ili vjerske ili pravne norme ili zakon ima značenje običajne norme? Ako društvene norme propisuju otprilike sve ono što bi trebalo da bude, ako propisuju ponašanje ljudi, onda su naučni zakoni deskriptivni i opisuju činjenično stanje. Dakle, ako su društvene norme preskriptivne, a naučni zakoni deskriptivni, onda se društvene norme prave, a naučne norme se otkrivaju. Henri Bergson u svom djelu „Dva izvora morala i religije“ zapazio je da „Jedno je zakon koji konstatuje, a drugo je zakon koji naređuje“.⁸ Suština je da ovom drugom zakonu, Kantovskoj volji, čovjek ne može da izmakne. Ovaj zakon obavezuje, ali ne primorava. Dakle, zakon koji konstatuje, ujedno raspolaze činjenicama koje imaju empirijski karakter, a zakon koji naređuje, biva pod „ingerencijom“ volje. Nietzsche je smatrao da bi svaki pojedinac morao da osjeća svoj karakter i da se pri tom osjeća prijatno, sa izvjesnim vrednovanjem svojih karakternih osobina. Ako polazimo od pretpostavke da moral čini karakterne crte bića, onda se približavamo Nietzscheu koji je kazao da je moral spasio život od očajanja i od skoka u ništa, jer *najveće ogorčenje prema životu ne rađa nemoć prema prirodi, nego nemoć prema ljudima*⁹. Tako će se Tomaš naći u nedoumici pred ljubavlju Tereze, ne znajući da li zaista želi ljubav, da bi već u sljedećem trenutku opravdao neodoumicu: *Ljutio se na samoga sebe, a onda je pomislio kako je u stvari, posve prirodno što ne zna što želi*. Ako odluka zavisi od umnog bića koje je podložno djelo-

⁸ Henri Bergson, „Dva izvora morala i religije“, Književna zajednica, Novi Sad, 1989.

⁹ Fridrih Niče, „Volja za moć“, Oktoih, Štampar Makarije, Beograd, 2013, str. 55.

vanju mišljenja, onda je misao imperativ i pokretač volje, a voljom se odluke donose ili se obaraju. Kant je heteronomnu volju označio kao autonomnu, jer ona zakon uzima izvan sebe same. Smatrao je da je ljudski razum sposoban da osjeti autoritet moralnog zakona. „Čeznula je učiniti nešto čime će presjeći sve mostove. Željela je brutalno razoriti sve što je predstavljalo njen život u proteklih sedam godina. Bio je to zov dubine, vrtoglavica. Omamljujuća ne-savladiva čežnja za padom“.¹⁰ Vrtoglavicu, zov dubine, Kundera definiše kao „opijenost slabošću“. Sam pojam možemo metaforički prevesti u sunovrat labilnog karaktera, koji opet povlači za sobom i pitanje opstojanosti morala. Kant je decidan i slobodu tumači kao autonomiju uma, a um mora da posmatra samoga sebe kao začetnika svojih principa, nezavisno od tuđih uticaja. Prema tome, volja umnog bića je praktičan um koji bi trebalo da se posmatra kao slobodan, sam od sebe, tj. volja umnog bića može samo pod idejom slobode da bude vlastita volja, pa se u praktičnom pogledu mora pripisivati svim umnim bićima.¹¹ Po njemu je volja imala sposobnost da odbaci sve alternative koje se sa ovim zakonom ne slažu. Dakle, moralni pojmovi, u koje se ubraja i sloboda volje, kao i zakoni morala, svoje porijeklo vode iz uma. S obzirom na to da umno biće djeluje po načelu određenih zakona, odnosno principa, djelanje umnoga bića određeno je voljom, a volja svakog umnog bića predstavlja moć. Ako je volja moć i ako smo spremni voljom mijenjati postojeće, onda je svaka voljna radnja proizvod moći uma.

„Ono što nismo sami odabrali ne možemo ni smatrati svojim neuspjehom“¹², zaključila je Sabina koja je odlukom svoje volje zavoljela kubizam (ali u supstanci preimućstva alternativne volje), pošto *nije smjela voljeti četrnaestogodišnjeg školskog druga* (zbog imperativa očeve volje).¹³

Dakle, praktični um je pokretačka snaga bića koja posjeduje imperativne zapovijesti. Ukoliko ne posjedujemo vlastite imperativne pokretačke snage volje, naše radnje i odluke biće podvrgnute nečijoj drugoj pokretačkoj snazi kojoj će se naša volja potčiniti. Postavljamo hipotetičku okosnicu: „Ako praktični um pod imperativom zapovijesti nalaže voljne radnje, onda su te radnje produkt svjesnog djelovanja pojedinca koji im se ne opire i koji u sadejstvu sa vrhovnom pokretačkom snagom mijenja ili ne mijenja na sebi i oko sebe“.

„Ali u sebi je, u dubini duše, dodala još i ovo: Franz je snažan, ali njegova je snaga usmjerena samo prema okolini. Prema ljudima s kojima živi, koje on voli, on je slab. Franzova slabost se naziva dobrotu. Franz nikada

¹⁰ Navedeno djelo, M. Kundera, str. 28.

¹¹ Imanuel Kant, Zasnivanje metafizike morala, Dereta, Beograd, 2008, str. 104–105.

¹² Navedeno djelo, M. Kundera, str. 113.

¹³ Isto, str. 115.

ništa ne bi naredio Sabini. Ne bi joj naredio, kao nekad Tomaš, da položi zrcalo na pod i gola hoda po njemu. Ne, nedostaje mu čulnost, nego snaga zapovijedanja.“¹⁴

Koliko je jaka snaga našeg uma, toliko smo spremni prihvatiti imperativne približno iste, odnosno jače umne snage drugoga bića, jer i Kant navodi da je ponekad praktički dobro determinisati volju posredstvom predstava uma.

Kroz navedena dva citata, primijenjena je praktičnost Kantovog kategorisanja voljne radnje. U prvom primjeru (zavoljeti kubizam umjesto četrnaestogodišnjeg vršnjaka) prikazano je određenje kategoričkog imperativa, tj. one odluke ili radnje koja je objektivno nužna sama za sebe, bez neke posebne veze sa drugom svrhom, i ovo bi po Kantu bio pragmatični imperativ, potreban radi blagostanja. Drugi primjer u kojem je opisan nedostatak snage zapovijedanja izvjesnog lica, Kant objašnjava hipotetičkim imperativom koji je čista praktička nužnost i naziva ga tehničkim i on je po Kantu potreban radi vještine.

I, treća vrsta imperativa po Kantu je moralni imperativ, prijeko potreban radi ponašanja, odnosno, onaj kojem podliježe um i volja u umnim i fizičkim odlukama. „U trenutku kada netko počne pratiti ono što radimo, počinjemo se, htjeli ili ne htjeli, prilagođavati očima koje nas gledaju i ništa od onoga što radimo nije više istinito. Imati publiku, znači, živjeti u laži“.¹⁵ Sabinina razmišljanja data su u komparaciji sa Franzovim, koji opet smatra da se životi svih ljudi dijele na privatnu i javnu sferu. „Živjeti s istinom“ za njega je značilo rušiti barijere između privatnog i javnog, odnosno biti ono što zaista jesmo u ogoljenom izdanju, sa svim manama i vrlinama, poput staklene kuće André Bretona, kojega je Tomaš citirao, na čijim zidovima nema zaslona.

Ako je vrlina dužnost koja je čvrsto usađena u karakteru, onda je Tomaševa vrlina zavođenje žena, dok za Franza, njegovog suparnika u vezi sa slikarkom Sabinom, vrlina je svođenje ljubavi na suprotni pol, odnosno vječno traganje za onim što mu nedostaje i pod vječnim pitanjem da li će ga naći. Predati se ljubavi, za Franza je predavanje nekom drugom na milost i nemilost, dok je za Tomaša čin ljubavne predaje tek usputna radnja koja se dešava van njega samog.

¹⁴ Isto, str. 135.

¹⁵ Isto, str. 136.

***Sve srećne porodice liče jedna na drugu, sva-
ka nesrećna porodica, nesrećna je na svoj način***
Lav Nikolajevič Tolstoj

U romanu Milana Kundera „Nepodnošljiva lakoća postojanja“ Tereza, najprije djevojka, a potom Tomaševa supruga voli da čita knjige. Prilikom susreta sa Tomašom u Pragu, Tereza je ispod ruke nosila Tolstojevu knjigu „Ana Karenjina“. Sudbinska anticipacija Terezine sudbine sa likom Karenjine dovodi do dubljih značenjskih slojeva u romanu.¹⁶ I Tereza i Ana same oda-biru svoju ljubav, žrtvuju se da bi bile sa voljenim muškarcem i nesrećno za-vršavaju svoje živote. Tereza je sa Tomašom poginula u kamionskoj nesreći, Ana se bacila pod voz. Nitzcheovsko vraćanje na kultno djelo Lava Tolstoja lansira mit o usudu imena, koje je bilo pogubno, kako za Terezu, koja je u knjizi pronalazila dublji smisao, tako i na sudbinu Tomaševog i Terezinog psa koji neće imati srećan kraj. Odabravši ženki psa muško ime, Karenjin, Tereza je nesvjesno sugerisala na kratak život psa, koji će uginuti od rijetke vrste karcinoma. Ako bolje uočimo fabularne paralelne tokove romana „Ana Ka-renjina“ i „Nepodnošljiva lakoća postojanja“, primijet ćemo da su oba pisca, Lav Tolstoj i Milan Kundera opisivali živote dva ljubavna para, u vremen-skom i prostornom fabularnom okviru. Tolstoj je opisao tragičnu ljubav Ane i Vronskog, nasuprot ljubavi Levina i Kiti, odnosno strastvenu ljubav naspram istinskoj i nježnoj ljubavi. Kundera je iznio vratoloman ljubavni/preljubnič-ki Tomašev život i njegov brak sa Terezom uobličivši ovaj spoj: *Njegova je situacija bila bezizlazna – za svoje ljubavnice bio je označen sramnim žigom svoje ljubavi prema Terezi, a za Terezu sramnim žigom svojih avantura s lju-bavnicama*. Ovakva, unaprijed osuđena ljubav, doživjeće svoju tragiku u ka-mionskoj nesreći u kojoj stradaju oboje. Ništa manje nije burna veza Franca i Sabine, koja se okončava Sabininim odlaskom i tragičnom pogibijom Franza na kambodžanskoj granici. Iako Kundera nije ničim nagovijestio moguću zlu kob svojih likova, kao što je to uradio Tolstoj već na početku romana kroz zna-kovne odrednice sudbine, Solar će zapaziti da „nema ni sretnih ni nesretnih ljubavi, jer nema nekog pravog, stvarnog ljudskog odnosa među ljudima“¹⁷ pa jedino što se događa su prekidi priča, dok se o razumijevanju ne može go-voriti jer se ono „pretvara u nekakvu sućut“. Postavljajući zadatak uobličava-nja Sabininog ukusa, po pitanju intimnih muškaraca, jer se radi o dva sasvim suprotna lika, Tomaš i Franz, koje osim moralne i duhovne različitosti veže jedino intelektualna spona, Kant će objasniti da se sloboda uobrazilje (čulnosti

¹⁶ Milivoj Solar, *Suvremena svjetska književnost, Školska knjiga, Zagreb, 1997, str. 232.*

¹⁷ Isto, str. 232.

naše moći) zamišlja u prosuđivanju lijepog, pa je saglasna sa zakonitostima razuma.¹⁸ Volja je dakle, presudni faktor, kako bi ukus prešao sa čulne draži na uobičajeni moralni interes, bez naglog skoka, pošto ukus omogućava da se na predmetima čula nalazi slobodno dopadanje bez čulne draži. Razvijanjem moralnih ideja i kultivisanje moralnog osjećanja utemeljiće ukus. Na osnovu Kantove filozofije odredićemo Sabinin moralni ukus koji je posjedovao slobodno dopadanje prema oženjenim muškarcima indolentnog karaktera u braku.

*Ljudsko vrijeme se ne okreće u krugu, nego juri po ravnoj
crti naprijed. To je razlog zašto čovjek ne može biti sretan,
jer je sreća čežnja za ponavljanjem.*
Milan Kundera

Od svih likova, samo je Sabina opstala. Njena egzistencijalna esencija leži u čvrstom karakteru. Bez obzira na teško odrastanje i gubitak roditelja u ranoj mladosti, bez obzira što je u konstantnom bijegu od okupacije, od komunizma, šunda i kiča, ona će ostati ista, upravljena ka svojim ciljevima, bez mogućnosti da joj iko poremeti umnu, odnosno voljnu radnju za koju se sama odlučila. Njena težnja ka slobodi uma, tijela, ka slobodnoj teritoriji bez okova ikakvih sprega, pronašla je uporište u Spinozinoj tvrdnji po kojoj pojedinac trujumfuje nad prirodom svijeta, ako zarad logičke nužnosti nešto postiže logičkim instinktom. Sabina se opirala životu oko sebe, boreći se s burnim osjećanjima, a njena će uvjerenja ostati ista i još čvršća. Ona će u jednom trenutku pobjeći iz Češke, jer osjeća da je hvata izdaja kojoj se ne može oduprijeti: „Ponovno ju je uhvatila čežnja za izdajom – za izdajom svog vlastitog izdajstva“.¹⁹ Njen karakter je pokazivao oscilacije postojanosti i opšteg tonuća, no u odlučujućem momentu, snaga uma podizala bi je iznad svega što ju je okruživalo i čini nestalnom, da mu se suprotstavi, bez obzira na mišljenja okoline. Ona je slijedila svoje potrebe, vođena svojim čulima. U momentu kada bježi iz Češke, ona osjeća prazninu: *Ali što ako je upravo ta praznina bila cilj svih njenih dosadašnjih izdaja? Želeći ispuniti prazninu svoga života, Sabini je na kraju ostao samo ogoljeni život u Americi, praznina bez emocija i čulnih pobuda. Suprotno njenom liku Franz je potčinjeni muškarac, u braku i u vezi, odrastao bez očeve ljubavi, uz ostavljenu majku, spreman je zavoljeti Sabinu. Za njega je ljubav bila odricanje od sile, a Sabina je u svom životu željela snagu muškarca koji voli, umjesto melanholičnog ljubavnog trougla. Za nju je postojala istina u svijetu bez publike, zato je zbog Franzovog priznanja*

¹⁸ Navedeno djelo, M. Kundera, str. 113.

¹⁹ Isto, str. 120.

supruzi da se viđa sa Sabinom, snagom svoje volje u ime istine diskvalifikovala Franza iz svog intimnog života, bez griže savjesti. On je bio snaga nemoći, a ona je žudjela za slobodnim prostranstvima umnog i čulnog. Dok se ona opredjeljivala za stvarno, Franz je davao prednost nestvarnom. U nestvarnom pohodu dobrote on će bizarno poginuti, a Sabina će u stvarnosti dobiti život, onakav kakavog se bojala: Slobodan i prazan.

Tomaš, ljekar, koji zbog političkog teksta ostaje bez posla i radi kao perač prozora, u jednom momentu biva apsolutno zadovoljan svojim životom u kojem je utjehu pronalazio u drugim ženama. Njegovo potisnuto ogorčenje prema životu raslo je u ogorčenje prema svom unutarnjem biću, unizujući vrijednost samoga sebe. Tomaš je po Kantu pripadao onoj inteligenciji koja je zamišljala da je obdarena voljom s jedne strane, dok je s druge strane istovremeno fenomen čulnog svijeta, te je njegov kauzalitet u pogledu spoljašnje determinacije potčinjen prirodnim zakonima.²⁰ Zato, kao umno biće, obdareno inteligencijom, nad kojom je preovladao čulni svijet, Tomaš je podložan volji sopstvene požude i sklonosti. Pošto samo bezumna stvorenja osjećaju samo čulne nagone, Tomaš se, po Kantu, povinovao formalnom uslovu, shodno autonomiji volje koja postoji sa slobodom volje, shodno određenom interesu. Kako shvatiti interes umnog bića, naspram čulnog svijeta? Kant smatra da je u pitanju subjektivna nemogućnost da se objasni sloboda volje, koja je istovjetna sa nemogućnošću da se nađe neki interes koji čovjek gaji prema moralnim zakonima. Tomaš je stoga potčinjen zadovoljstvu kauzaliteta čulnog. Za razliku od Tomaša, Tereza je svoj život u djetinjstvu nazivala koncentracionim logorom. Svakodnevnica majčinih duševnih, fizičkih i moralnih ispada stvorile su odbojnost prema majci i biološkim ženskim atributima.²¹ Po Jungu, Tereza je izgradila svijet u kojem nema mjesta za majku, želeći da slomi majčinu moć intelektualnim kriticismom, pripisujući majci logičke greške i manjkavosti u ličnom obrazovanju. Njeni snovi prevazilaze fikciju i postaju predmet opažanja i razmišljanja čitaoca, čime je pisac direktno pozvao čitaoca u tekst da se uključi o mogućem ishodu Terezine sudbine koja sanja sebe s rupama u glavi bez očiju. Metatekstualnost će uključiti aluziju u narativnom postupku, pa će

²⁰ „Jer, da je neka stvar u pojavi (koja pripada čulnom svijetu potčinjena izvjesnim zakonima od kojih je upravo ta ista stvar kao stvar ili kao biće po sebi nezavisna, to ne sadrži ni najmanju protivrečnost; ali da on sama sebe mora da predstavi i da zamisli na taj dvostruki način, to počiva, što se tiče predstavljanja, na njegovoj svesti o samom sebi kao predmetu koga aficiraju čula, a što se tiče njegovoga zamišljanja sebe, to se zasniva na njegovoj svesti o samom sebi kao inteligenciji, tj. nezavisnosti od čulnih utisaka u upotrebi uma (dakle, kao pripadnik sveta razuma)“. Imanuel Kant, *Kritika moći suđenja*, Oktoih, Podgorica, 2013, str. 119.

²¹ „Otpor prema majci kao materici često se manifestuje u menstrualnim poremećajima, nemogućnošću začeca, gnušanju prema trudnoći, pobačajima itd“. Karl Gustav Jung, *Arhetipovi i kolektivno nesvesno*, Narodna knjiga Miba boks, Beograd, 2015, str. 100.

Tomaš pomisliti koliko je strašan san u kojem je ona mrtva, a on je ne može probuditi. Potiskujući želje i porive, strahove i slutnje, mi uopštavamo svijet fikcije u svijetu sna. Ako po Frojdu san predstavlja „prerušeno ispunjenje potisnute želje“ za koje ni sam čovjek ne bi želio da zna, onda se iste maskiraju i uobličavaju slike i sadržaje koji su nerazumljivi za tumačenje. U ovom slučaju, demaskiranje potisnutih Terezinih želja kroz manifestne snove otkrivaju duboko potisnuto duševno nezadovoljstvo, kao kauzal teškog odrastanja, a bolna sjećanja i teško proživljavanje odsanjanog, Frojd je tumačio kao ispunjenje želje. Put do sebe i traganje za razumijevanjem sopstvenog bića vraćaće se kroz sopstvene misli podstaknute nekim događajem. Tako će, nakon operativnog zahvata nad Karenjinom i njegovog buđenja iz narkoze pomisliti: „*Tko zna iz kakve daljine se vratio! Tko zna s kakvim utvarama se borio! I kad je video da je kod kuće i prepoznao svoje najbliže, morao je podijeliti s njima tu golemu radost, radost zbog povratka i ponovnog rođenja*“. Kundera je smatrao da postoje četiri tipa ljudi koji žive od pogleda drugih.²²

Terezino često negiranje života usljed njegove težine dovodile su je u opoziciju sa istinskim svijetom, te se snovima približila onom svijetu potiskivanih strahova. Njen život nije bio ispunjen misijom majčinstva, a Tomaš je znao da kaže da on nema nikakvu misiju u životu. Po njemu niko nije imao misiju postojanja, a jedino veliko olakšanje je spoznaja slobode bez misije.

*Užas je šok, trenutak potpune zaslijepljenosti.
Užas je lišen svakoga traga ljepote. Vidimo samo prodornu
svjetlost nepoznata događaja koji očekujemo.
Milan Kundera*

Osim odnosa čovjeka prema čovjeku, Kundera se bavio i odnosom čovjeka prema psu, kazujući da je ljubav prema psu dobrovoljna, te da je niko nije nametnuo. U mijeni života, kada nastupa smrt, pisac će reći da je životinja ipak u prednosti ispred čovjeka, jer joj je dozvoljena smrt iz milosrđa, a čovjeku je dozvoljeno da pati. I smrt ima lice i naličje, iako je teško preuzeti ulogu smrti, ali ako će životinju eutanazirati onaj koga voli, onda će smrt doći u liku onih koje voli. Ponovno vraćanje i kruženje energije koja jeste i koja biva dotaknulo je Terezu u sudbonosnom trenutku: „Došao je k nama i napravio baricu, i otišao je od nas s baricom, pomislila je i bila je sretna što osjeća pod rukama tu vlagu, posljednji Karenjinov pozdrav“.²³

²² Navedeno djelo, str. 326.

²³ Navedeno djelo, str. 344.

*Tuga je bila forma, a sreća je bila sadržaj.
Sreća je ispunjavala prostor tuge.
Milan Kundera*

ZAKLJUČAK

Kantove ideje moralnosti su u domenu imanentnog, unutrašnjeg bića i kao takve, one su granica mogućeg. Kant ih predstavlja krugom iz kojega se ne može izaći, te su ljudi podložni dejstvu istih. Sloboda volje likova i njihovo opserviranje voljom su u uzajamnom odnosu. Saznanje i pojava i stvari o sebi dejstvuju po principu kauzaliteta, odnosno, čovjek ne može i ne zna da ocijeni i procijeni sebe u suštini, na osnovu poznavanja sebe i svijeta. Čovjek je ono biće kojem je priroda podarila empirijski svijet, ali je svijet čulnog iznad samoga čovjeka, te će se on upravljati preko ličnog JA implementiranog u čulni svijet. Vođeni metafizikom autora romana, suočeni smo objedinjavanjem ontološkog i karakternog. Ako je svaka metafizika kauzalitet, onda smo ovim radom, kontemplativno i empirijski, na tragu kauzaliteta, predstavili neke Kantove odrednice metafizike morala u odnosu na pojedinačne likove, njihove sudbine, koji su uslovljeni kauzalitetom prethodnih životnih dešavanja.

LITERATURA:

- Bergson, Henri, „Dva izvora morala i religije“, Književna zajednica, Novi Sad, 1989.
- Blackburn, Simon, „Oxford Dictionary of Philosophy“, Oxford University Press, 1996.
- Jung, Karl Gustav, Arhetipovi i kolektivno nesvesno, Narodna knjiga Miba boks, Beograd, 2015.
- Kalin, Boris, „Povijest filozofije“, Školska knjiga, Zagreb, 1999.
- Kant, Imanuel, Zasnivanje metafizike morala, Dereta, Beograd, 2008.
- Kant, Imanuel, *Kritika moći suđenja*, Oktoih, Podgorica, 2013.
- Kundera, Milan, Nepodnošljiva lakoća postojanja, Kika Graf, Zagreb, 2012.
- Lešić, Zdenko, Teorija književnosti, Službeni glasnik, Beograd, 2010.
- Niče, Fridrih, „Volja za moć“, Oktoih, Štampar Makarije, Beograd, 2013.
- Solar, Milivoj, Filozofija književnosti, SNL, Zagreb, 1985.
- Solar, Milivoj, Suvremena svjetska književnost, Školska knjiga, Zagreb, 1997.

Andrijana NIKOLIĆ

**KANT'S METAPHYSICS OF MORALS IN MILAN KUNDERA'S
NOVEL *THE UNBEARABLE LIGHTNESS OF BEING***

Existence and morals in war occupation are the essence of Kundera's novel *The Unbearable Lightness of Being*. The quest for diversity introduces readers to the freedom of the mind of Tomas, the protagonist, as opposed to the agony of fear of his wife Tereza, who sees his adulteries through difficult dreams. Subconscious submission to the wishes of others brings Sabina's freedom of mind into question. Kant believes that human mind is capable of perceiving the unconditional authority of moral law, and that human will is capable of rejecting all alternatives that do not comply with this law. Questioning of the procedures leads to Kant's definition of virtue as a duty firmly embedded in character.

Key words: *lightness, difficulty, belief, disbelief, will*